

ANOTACE

HOCH, Aleš (ed.): *Svět středověkých her. Katalog výstavy. Jihlava: Muzeum Vysočiny; Plzeň: Západočeské muzeum, 2020.* 157 s.

Středověká zábava je jedním z témat, které není v učebnicích dějepisu dostatečně popsáno, zároveň však skrývá nemalý potenciál pro výuku dějin středověku na školách. Výstava „Svět středověkých her“, která proběhla od dubna do června 2019 v Muzeu Vysočiny v Jihlavě, si kladla za cíl seznámit veřejnost nejen s mnoha druhými středověkými herami, ale také s počátky některých sportů. Vzniklá publikace není jen klasickým obrazovým katalogem, obsahuje také doprovodný text, ve kterém archeologický autorský kolektiv na mnoha místech odkazuje čtenáře na závěrečný katalog nálezů.

Výuka středověké společnosti je zaměřena spíš na těžkou situaci poddanského obyvatelstva, kde únik od všedních povinností zajišťuje zejména duchovní život zastřešený církví. Tento poměrně zkreslený pohled autoři poupravují v kapitole o volném čase ve středověku. Zároveň ale správně upozorňují na zcela jiné pojetí konceptu volného času, než jak jej vnímáme dnes. Mimo své pracovní povinnosti ale lidé prozívali zábavné chvíle a snažili se mnohdy naopak spíš vyhýbat různým náboženským restrikcím.

Mezi církví kritizované kratochvíle patřily zejména hry hazardní, o jejichž oblibě ale zároveň máme časté doklady. Mezi oblíbené hazardní hry patřily především hry v kostky, z nichž mnohé se hrají dodnes. V publikaci je vždy stručně popsána historie daného typu hry. Velmi zajímavou, nikoliv však překvapivou, pasáží je popis nálezů upravených kostek pro falešnou hru. Právě četné konflikty mezi hráči kostek vedly k časté kritice a omezování jak ze strany církve, tak i světské moci. Po přečtení publikace je ale zřejmé, že bylo v obecné oblibě sázet prakticky na jakýkoli typ hry.

Kostkám je věnována pozornost nejen proto, že se používaly samotné k hazardní hře, využívaly se ale také v deskových hrách, a to zejména v oblíbených vrhcábech (backgammon). Ty se v prakticky nezměněné podobě hrají dodnes. Oproti kostkám, kde rozhoduje především náhoda, se ve vrhcábech uplatňuje také prvek taktiky. Zajímavostí však je, že u vrhcáb se rovněž ve velkém uzavíraly sázky, což pobuřovalo i teologicko-filozofické velikány 15. století Jana Husa a Petra Chelčického.

Společenský boj mezi „sázkaři“ a duchovenstvem je však zaznamenán prakticky u všech druhů her. Na druhou stranu samotní duchovní prokazatelně hry hráli a nebylo by překvapivé, kdyby sázky probíhaly i mezi nimi.

Autoři samozřejmě nemohli opomenout šachy, které už ve středověku hrály zejména majetnější vrstvy a duchovenstvo pro jejich prokazatelný vliv na rozvoj strategického myšlení. Nálezy zdobených hracích figurek pak dokládají také jejich prestiž. Rozdílné vnímání různých druhů her pak autorský kolektiv demonstруje na hře mlýn, jejíž historie sahá až do doby bronzové. Tato hra byla obecně vnímána jako určitá „příprava“ na hru šachy, jelikož také vyžaduje přemýšlení, byla však určena především dětem.

Ve výuce dějepisu je rovněž využitelná historie některých moderních sportů, které mají původ ve středověké (mnohdy i starší) veřejné zábavě. Takovouto hrou-sportem by mohl být například bowling, v českém prostředí vnímaný dodnes téměř výhradně jako hra. Také biliár má své kořeny v západoevropské středověké hře. Ve 13. století v Německu máme zase doložen první spolek hráčů „hry v koule“ (předchůdce dnešního pétanque). Je třeba ale zmínit, že publikace je zaměřena geograficky velmi široce, tudíž ne všechny zde zmíněné hry byly provozovány v celé Evropě.

O postavení dítěte ve středověké společnosti se dodnes vedou spory (roli hrál samozřejmě i původ dítěte), nejen dle autorů publikace ale byl život středověkého dítěte naplněn rodičovskou láskou a zábavou, což dokládá i kapitola o dětských hrách. „Svět středověkých her“ nabízí místy i humorné informace, například když byla v Curychu roku 1544 zakázána hra na „tlučení špačka“, jelikož při ní děti často rozbíjely okna. Některé zmíněné hry zase čtenáři připomenuvou své vlastní dětství. Zároveň také autoři poukazují na dětskou oblibu hrát si s dřevěnými zbraněmi a koníky, symbolizující snad snahu stát se v dospělosti rytíři. Drobné keramické plastiky však mohly mít také uměleckou hodnotu. Dívčí hračky zase v publikaci zastupují různé typy panenek.

Zábavou vyšších společenských vrstev se zabývají kapitoly věnované rytířským turnajům, lovou a střelbě. V nich se autoři neomezili jen na popis a průběh každé zábavy, ale také stručně zmiňují rizika, projevy lovou v právním rádu, řemesla s těmito zábavami spojená a odpor ze strany církve (zejména k rytířským turnajům jakožto hazardu se životem). První dvě zmíněné zábavy také odráží hierarchické rozvrstvení středověké společnosti. „Sportovní“ střelby se zase mohli účastnit pouze členové střeleckých bratrstev. I zde se ale objevuje církevní kritika, a to zejména kvůli údajnému hanobení církevních svátků.

Zatímco zábavě šlechty se věnují i české učebnice dějepisu, o zábavě církve toho mezi laickou veřejností mnoho známo není. Pro laického čtenáře tak může být zajímavým zpestřením pasáž o míčových hrách, které duchovenstvo mohlo provozovat. O počátcích své oblíbené hry se tak zde dozví například milovníci tenisu, fotbalu,

ragby či baseballu. Podobně je v publikaci zmiňován také lední hokej. Podané informace jsou ovšem oproti jiným zmíněným hrám spíš kusé.

Závěrečná kapitola je věnována zimním radovánkám. Nelze si nevšimnout značné podobnosti s dnešní zimní zábavou. Ke klouzání po ledě byly využívány kostěné brusle, často však v kombinaci s holemi, které pomáhaly udržovat stabilitu. Ze severských zemí zase autoři popisují bitvy o sněhové hrady, kde jako střelivo sloužily sněhové koule. Archeologicky doložené jsou také dřevěné sáňky, a to i přesto, že dřevo se zachovává pouze uložené v trvale vlhkém prostředí. V závěrečném katalogu si čtenáři mohou prohlédnout jednotlivé artefakty z herního prostředí.

„Svět středověkých her“ sice nelze považovat za komplexní odborné dílo v oblasti středověké zábavy, přesto je vynikajícím doplňkem k odborné literatuře, ze kterého mohou například pedagogové nebo žáci čerpat informace o běžném životě středověkých lidí. Možná by se poté konečně rozplynul obraz „temného“ středověku, jak je toto období často veřejností chápáno. Středověk totiž nebyl pouze dobou, kdy se lidé snažili celý život svými skutky dostat do nebe, nýbrž také obdobím hravosti a, z hlediska církve, morálních poklesků sloužících k obveselení společnosti.

Jaroslav Novotný

BALÁK, Ivan: *Moravský kras: jeskyně a člověk*. Průhonice: Správa jeskyní České republiky, 2019. 223 s.

Moravský kras, významná krasová oblast nacházející se severovýchodně od Brna, přitahuje pozornost řady autorů z různých oborů. Jedním z expertů na tuto jedinečnou oblast je Ivan Balák, který připravil k vydání publikaci nazvanou *Moravský kras: jeskyně a člověk*. Multioborově zaměřená publikace se nevěnuje pouze krasové problematice, ale také počínání člověka v této krajině. Předmluvu napsal prof. Rudolf Musil, který zdůraznil význam a jedinečnost krasových oblastí s důrazem na Moravský kras. Publikace je dále členěna do 14 kapitol dělených na další podkapitoly a další doplňující texty. Úvodem je představen charakter sledovaného území. Další kapitoly pak chronologicky odkrývají historii tohoto prostoru. Přiblíženo je využití jeskyň pravěkými lidmi – at' již neandrtálci (např. jeskyně Kůlna) či příslušníky rodu homo sapiens. Opomenuta není doba železná a bronzová v Moravském krasu (např. tajemný nález z Býčí skály) ani využití jeskyní a sledovaného území v období středověku a novověku (např. průběh kolonizace, středověké hrady na tomto území, jeskynní úkryty a skrýše). Přiblíženy jsou s těmito obdobími spojené lokality, významné nálezy či jejich objevitelé. Zvláštní kapitola je věnována těžbě a zpracování nerostných surovin v Moravském krasu (vápenictví, hornictví,

cementářství apod.) s patrným ekologickým podtextem této problematiky. Přiblíženo je také využívání kostí (např. kostní uhlí zvané spodium jako filtrační prostředek pro cukrovarnictví), krápníků a hnojiva (fosfátové hlíny) z jeskyní tohoto území. Zvláštní pozornost si zasloužilo také využití vody (krasové mlynářství, pitná voda, zásahy člověka) či využití jeskyní v průběhu 2. světové války (podzemní továrny a s nimi spojené deformace jeskynních prostor, dnes turisticky reprezentované zejména jeskyní Výpustek). Publikace reflektuje také to, že sledované území se stalo předlohou pro řadu umělců (krásná literatura a pověsti, malířství apod.). Další kapitoly pak postupně odkrývají rozvoj speleologie a předchůdců této vědy – od „pionýrů“ krasových věd až po 20. století. Představeny jsou významné osobnosti (např. Hugo František Salm-Reifferscheidt, Jindřich Wankel, Martin Kříž, Florian Koudelka, Jan Knies, Karel Absolon, Hugo Václav Sánka, Josef Šamalík, Antonín Boček), jejich objevy, jeskyňářské spolky či vývoj map týkajících se této problematiky. Zajímavé jsou informace týkající se německých jeskyňářů a jejich spolků působících v této oblasti. Závěrečná kapitola je pak zaměřena na představení historie zpřístupňování jeskyní sledované oblasti návštěvníkům (od počátků do současnosti) včetně přiblížení činnosti Správy jeskyní České republiky.

Kniha se zaobírá řadou rozličných témat, proto je třeba ji brát jako sice ucelený, ale úvod do problematiky. Jak sám autor přiznává, nejedná se o vědeckou práci (absentují podrobné odkazy a zdroje informací), práce má spíše populárně naučný charakter. Napsána je však velmi čitvě, jednotlivé kapitoly jsou navíc vzájemně provázány. Čitosti a spádovosti textu napomáhá to, že řada sledovaných míst je spojena s některými vědeckými otazníky i to, že se autor neohlíží pouze do minulosti, ale otevírá také některé aktuální problémy (třeba právě zmiňované zásahy člověka do zdejšího přírodního systému). Přehlednosti textu prospívají mapy zahrnující jednotlivé kapitoly. Publikace je navíc doplněna značným množstvím obrazového materiálu – dobových i současných fotografií, kresek, pohlednic, grafů, nákresů apod. Výsledný velmi zdařilý dojem navíc podtrhuje grafické zpracování knihy.

Miroslav Jireček

FRANKO, Michal: *Malokarpatské vinohradnicke poriadky*. Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis, Veda, 2021. 213 s.

Monografia Michala Franka *Malokarpatské vinohradnicke poriadky* je prínosom k štúdiu dejín vinohradníctva v malokarpatskom priestore od obdobia vrcholného novoveku až po začiatok 20. storočia. Nadväzuje na autorove doterajšie publikácie, venované tematike vinohradníctva, jeho organizácie a viničného práva v malokar-

patskej vinohradníckej oblasti.¹ Predtým, ako autor prikročil k rozborom jednotlivých vinohradníckych poriadkov, priblížil v prvých troch kapitolách prostredie, v ktorom tieto poriadky vznikali. Významným prelomom v súvislosti s ich vývojom bola transformácia mestečiek Svätý Jur, Pezinok a Modra na slobodné kráľovské mestá v priebehu 16. a 17. storočia. Vydávanie vinohradníckych poriadkov úzko súviselo s formovaním ich mestských samospráv. Išlo teda o meštianske prostredie, kde bolo aj samotné vinohradníctvo chápane viac ako remeslo než ako poľnohospodárska činnosť. Zároveň tvorilo pre mestské obyvateľstvo podstatný zdroj príjmov. Preto bolo potrebné zriadíť špeciálne úrady na riešenie otázok vinohradníctva. Činnosti vinohradníckych inštitúcií v malokarpatských vinohradníckych lokalitách sa venuje druhá kapitola monografie. Samotné vinohradnícke poriadky, spolu s ich vývojom a cieľom, sú predmetom tretej kapitoly. Úzko sa spájajú s dejinným vývojom pestovania viniča na našom území a nezriedka mali svoj vzor v moravských či rakúskych právnych ustanoveniach tohto typu. Formovali sa od stredoveku, kedy postupne prichádzalo k začleňovaniu vinohradníctva do feudálnej ekonomiky. Častokrát išlo o obsiahnutie starých vinohradníckych zvykov, ktoré vo forme štatútov nadobudli jednotný charakter, záväznosť a vyššiu právnu silu. Vinohradnícke poriadky by sa teda dali definovať ako súbor práv a povinností zamestnancov vinohradníckych úradov a vinohradníkov, ktorí vlastnili vinohrad v danej lokalite. Slúžili zároveň ako ochrana vinohradov a ich úrody s cieľom čo najefektívnejšie ich využiť.

Žažiskom monografie sú rozby a odpisy pôvodných znení vinohradníckych poriadkov z prostredia malokarpatskej oblasti. Tie autor rozdelil do troch skupín: najstaršie vinohradnícke poriadky vydané do roku 1570, mladšie od roku 1570 do konca 17. storočia a najmladšie poriadky z 18. a 19. storočia. Prvý a najstarší zachovalý vinohradnícky poriadok pochádza z Vajnôr z polovice 15. storočia. Nešlo však o domáci poriadok, ale o poriadok rakúskeho cisterciánskeho kláštora Heiligenkreuz, ktorého majetkom v tom čase boli aj Vajnory. Ustanovenia tohto nemecky písaného

¹ Prvou vedeckou monografiou autora venovanou problematike dejín vinohradníctva a vinárstva bola práca: FRANKO, M.: *Organizácia a správa viničných hôr malokarpatských miest Svätý Jur, Pezinok a Modra*. Trnava 2018. Vo výpočte jeho zásadných prác nemôžeme vyniechať ani autorove štúdie venované základným otázkam viničného práva a viničných štatútov: FRANKO, M.: *Viničné štatúty a náčrt vývoja viničného práva v Malokarpatskej oblasti*. In: *Studia historica Tyrnaviensia IX–X*. Kraków 2010, s. 110–121; FRANKO, M.: *Prenikanie viničného práva do Malokarpatskej oblasti a základné aspekty viničného práva vo viničných štatútoch uplatňovaných na Morave a západnom Slovensku*. In: *Studia historica Tyrnaviensia XI–XII*. Kraków 2011, s. 304–340; FRANKO, M.: *Viničné právo malokarpatskej vinohradníckej oblasti*. In: *Studia doctoralia Tyrnaviensia 2011*. Kraków 2011, s. 75–98. Viničnému právu a sankciám za porušenie ustanovení viničných štatútov sa venuje v práci: FRANKO, M.: *Sankcie vo viničných štatútoch malokarpatských vinohradníckych miest Modry a Pezinka*. In: *Vinicola Carpathensis* (k 65. narodeninám univ. prof. PhDr. Jozefa Baďuríka, Csc.). Bratislava 2011, s. 82–96.

poriadku boli primárne zamerané na odvod vinohradníckej dávky – hôrneho. Z obdobia 15. a 16. storočia pochádzajú najstaršie ustanovenia bratislavských mestských štatútov, zamerané na vinohradníctvo a výčap vína. Tieto štatúty súvisia so vzostupom ekonomiky, ale aj samotného vinohradníctva a obchodu s vínom na území Bratislavы vo vrcholnom stredoveku. Po právej stránke tieto nemecky spisané štatúty pramenili z bratislavského mestského práva, odvolávajúceho sa na dávne zvyky a obyčajové právo. Štatúty zároveň konkretizovali predchádzanie škodám vo vinohradoch i viničných horách. Vo viničnej hore sa napríklad smelo chodiť iba po vyznačených cestách a chodníkoch, na runách sa nesmel zakladať oheň, ak bol vinohrad ohadený plotom, ten nesmel nikto poškodiť. Bol zákaz trhať hrozno a voľne sa pohybovať po vinohrade. Majiteľ vinohradu bol povinný platiť nádenníkom dennú mzdu. Za zakázanú činnosť či porušenie štatútov hrozila finančná pokuta. Bratislavský výčapnícky štatút z roku 1497 zas upravoval pravidlá výčapu medzi bratislavskými aj cudzími vinohradníkmi a predajcami vína. Autor na pozadí bratislavských vinohradníckych štatútov vytvoril jedinečný obraz o ich právnom či organizačnom vývoji v 15.–19. storočí.

Z bratislavského vinohradníckeho poriadku vychádzali už koncom 16. storočia jednotlivé vinohradnícke mestá a mestečká pri tvorbe vlastných poriadkov. Najstarší zachovalý modranský vinohradnícky poriadok predstavuje odpis pre mestečko Častá z roku 1602. Tento poriadok Modra v roku 1664 upravila, rozšírila a prisťažila vlastným pomerom. Obraz o vývoji vinohradníckych poriadkov Modry dotvára odpis modranského výčapníckeho poriadku z roku 1637 a inštrukcie vinohradníckeho úradu z roku 1806.

Pezinok, ako ďalšia významná vinohradnícka lokalita, prevzal vinohradnícky poriadok od susednej Modry v roku 1585 prepisom do vinohradníckej knihy Bergbuch. Jeho potreba akiste súvisí s rozvojom produktivity vinohradov a vinohradníckej výroby, ako aj snahe o organizáciu vinohradníctva a jeho význame pre ekonomiku mestečka na prelome 16. a 17. storočia. Podobne ako modranský poriadok, aj ten pezinský bol časom dopĺňaný a modifikovaný na miestne pomery. Pezinok poskytol v priebehu 17. a 18. storočia odpisy svojho poriadku Cajle a Bolerázu. Okrem nich na vývoj vinohradníctva a vinohradníckeho práva v Pezinku odkazujú aj neskôršie štatúty a vinohradnícke poriadky Pezinka až do začiatku 20. storočia. Súbor vinohradníckych poriadkov malokarpatského regiónu kompletizujú štatúty cechu trnavských vinohradníkov z roku 1673 a časť vinohradníckeho poriadku zo Šenkvice z 18. storočia.

Pri napĺňaní cieľa svojej monografie mal autor na zreteľi zozbieranie a analýzu čo najväčšieho množstva dostupných a zachovalých vinohradníckych poriadkov z významných centier malokarpatskej vinohradníckej oblasti, ako Bratislava, Vajnory, Sv. Jur, Pezinok a Modra. Monografia je výsledkom náročnej práce, ako dostupnosťou predovšetkým najstarších vinohradníckych štatútov a poriadkov,

tak ich prepisom v pôvodnom znení (poriadky boli písané predovšetkým v švabachu, zavše aj po slovensky, latinsky alebo maďarsky). Zároveň je cenné aj objasnenie ich pôvodu. M. Frankovi sa pritom podarilo objasniť, že vychádzali zo zvykov a obyčají domáceho prostredia, i keď mohli byť ovplyvnené napr. poriadkami dolnorakúskych vinohradníckych lokalít. Zozbieranie a publikovanie týchto prameňov, ako hlavný cieľ monografie, by sme mohli považovať za prvý krok k bližšiemu poznaniu a hlbšiemu výskumu tejto tematiky. Monografia teda dotvára a možno povedať, že aj otvára, otázku vývoja vinohradníctva v malokarpatskej oblasti cez optiku vinohradníckych poriadkov jednotlivých lokalít.

Mária Letzová

VYHLÍDAL, Milan: *Vojenští zpravodajci proti nacistické okupaci. Odbojová skupina Tři konšelé*. Praha: Academia, 2022. 336 s.

V březnu 2022 vydalo nakladatelství Academia publikaci *Vojenští zpravodajci proti nacistické okupaci* s podtitulem *Odbojová skupina Tři konšelé*. Věnuje se problematice dosud málo známých stránek protinacistického odboje. Její autor Milan Vyhlídal patří k mladší generaci historiků. Ve své badatelské a publikační činnosti se zabývá především dějinami československé armády a vojenského odboje v letech 2. světové války.

Svůj dlouholetý zájem o historii protinacistického odboje a o problematiku vojenského zpravodajství se mu nyní podařilo přetavit ve výše uvedenou monografii. Stěžejním autorovým záměrem je sledovat činnost a význam odbojové skupiny bývalých zpravodajských důstojníků Františka Fárka, Antonína Longy a Aloise Čáslavky v širším kontextu rodícího se odboje. Členové skupiny působící pod krycím jménem *Tři konšelé* nabídli své služby exilovému zpravodajskému ústředí plukovníka a pozdějšího generála Františka Moravce. Bylo to v době, kdy informační činnost hrála v československém odboji jak doma, tak v zahraničí významnou úlohu. Právě skupiny stavěné na bývalých příslušnících vojenské rozvědky (včetně Třech konšelů) dávaly vzniknout významné části odboje formujícího se v protektorátu.

Publikace obsahuje fakta o tom, že Tři konšelé mimo realizace zpravodajské činnosti (shromažďování informací o hospodářské situaci, o politických poměrech a o německé armádě) ve prospěch odboje prováděli také různé finanční transakce. Mezi jejich nejvýznamnější akce řadí autor úspěšný přesun rodinných příslušníků tzv. „Moravcovy jedenáctky“ do zahraničí. Šlo o manželky a děti těch důstojníků předválečného 2. (zpravodajského) oddělení hlavního štáb, kteří v předvečer okupace opustili s důležitými agenturními dokumenty Československo.

Odbojová skupina *Tři konšelé* byla německou tajnou policií rozbita již koncem roku 1939. Z původní sestavy se zachránil pouze škpt. Čáslavka, který již v létě roku 1939 uprchl do Polska. Autor v knize přibližuje také další osudy hlavních protagonistů i jejich blízkých spolupracovníků. Alois Čáslavka v exilu působil ve vojenské diplomacii. Antonín Longa zemřel za nevyjasněných okolností v dubnu 1945. Vedoucí skupiny František Fárek přežil věznění a válku. Nevyhnul se ale cílené perzekuci po roce 1948.

Čtenářům se vůbec poprvé dostává do rukou publikace, která na více než třech stovkách stran seznamuje nejen s aktivitami Františka Fárka a jeho skupiny, ale také s jejich zapojením do struktur protinacistické rezistence na domácí půdě i do činnosti exilového centra plukovníka Františka Moravce.

V obecné rovině prohlubuje dílo Milana Vyhlídalovy dosavadní stav poznání jedné z nejtragičtějších kapitol našich dějin z let 1939–1945. Monografie obsahuje velké množství dobových dokumentů a desítky fotografií, z nichž mnohé lze označit za skutečně unikátní.

František Hanzlík

BOŠTÍK, Martin: *Příběh sochy Zdeňka Nejedlého. Cesta k destrukci jednoho kultu.* Litomyšl: Regionální muzeum v Litomyšli, Městská galerie v Litomyšli, 2022. 195 s.

Východočeská Litomyšl patří mezi naše historicky významná města, četně navštěvovaná turisty. Historie města je přitom precizně zpracována. Každoročně město navštíví také řada návštěvníků festivalu Smetanova Litomyšl. Na vzniku festivalu i zpracování dějin města má přitom nemalý podíl významný litomyšlský rodák Zdeněk Nejedlý. Tato osobnost má však také druhou tvář – komunistického ministra několika portfolií, který byl jedním z významných představitelů režimu a jeho nekritickým podporovatelem v jeho nejtemnějších dobách, přičemž zastání u něj nenašli ani oběti politických procesů 50. let z jeho rodného města (odsouzení v rámci vykonstruovaného procesu „Stříteský a spol.“). Tato rozporuplná a kontroverzní osobnost přitahuje zájem řady historiků – pozornost mu věnoval v době komunismu František Červinka, v nedávné době pak Jiří Křeštan či kolektiv autorů v čele s Martinem Boštíkem.

Od Nejedlého smrti si letos připomínáme již 60 let. To je doba, kdy by se zmínky i o takto rozporuplné osobnosti mohly stávat postupně vzácnějšími. Pro Nejedlého a Litomyšl to však příliš neplatí, a to zejména díky jeho soše od Jaroslava Hány a Luďka Čecha odhalené v roce 1978 (při stém výročí Nejedlého narození), která do dnešních dní stojí před jednou z litomyšlských základních škol. Periodicky se tak

opakují diskuze o vhodnosti existence či umístění této sochy ve veřejném prostoru, a to navzdory často diskutované doplňkové tabulce s textem od někdejšího ředitele SOA Svitavy se sídlem v Litomyšli Milana Skřivánka, která je od 90. let umístěna u sochy (a názory na níž se pohybují od velmi pochvalných slov a uznání až po nářky nad alibismem a kompromisností).

Dění okolo sochy dalo vzniknout postupně bobtnajícímu příběhu, který ve své nejnovější knize představuje historik litomyšlského regionálního muzea Martin Boštík. Nejde však o téma veskrze regionální – příběhy soch a (diskuze o) jejich bourání (či stavění) nás v poslední době periodicky provázejí v naší vlasti i v mezinárodním kontextu. Zdá se, že snaha o vyrovnaní se s minulostí je jedním z poměrně důležitých témat naší doby. Právě v tomto širším kontextuálním pohledu je vystavěna Boštíkova kniha. Autor ji rozčlenil do 10 kapitol členěných na další podkapitoly. V první z nich se snaží o filozoficko-teoretické ukotvení tématu. V dalších kapitolách pak představuje osobnost Zdeňka Nejedlého, a to nejprve obecně a poté v jeho vztahu k Litomyšli či se teoreticky zejména s odkazy na Karla Jasperse zamýšlí nad otázkou Nejedlého viny, přičemž jeho politickou odpovědnost vidí jako zřejmou. Další kapitoly jsou pak věnovány zmiňované soše – jejímu vzniku (proces schvalování, soutěže, financování, odhalení, vnímání odkazu Nejedlého v době odhalení sochy apod.) a jednotlivým dějstvím ne/zájmu o toto dílo. Spory o sochu rozdělil autor do třech dějství – první datoval do 90. let, kdy se začal objevovat požadavek na odstranění pomníku a výsledkem diskuzí byla instalace výše zmíněné dodatkové desky. Druhé dějství pak proběhlo v roce 2004 v souvislosti s vydáním Boštíkovy knihy o monstrprocesu „Stříteský a spol.“, kdy vydání knihy o procesu, ve kterém byl odsouzen poslední rektor piaristické koleje v Litomyšli František Ambrož Stříteský a dalších 23 lidí (mezi obviněnými převažovali studenti) k mnohaletým trestům vězení, výrazně rozpoutalo diskuzi o Nejedlého pomníku. Třetí dějství pak autor datoval do mezidobí let 2016–2019 v souvislosti s divadelní rekonstrukcí monstrprocesu „Stříteský a spol.“ Do nové vlny diskuzí se zapojila řada nových protagonistů včetně zdejších politických vězňů a naopak také litomyšlských komunistů. V rámci této diskuze se na krku sochy objevila také oprátka. Výsledkem diskuzí a jednání byla myšlenka umělecké intervence, jejímž cílem by bylo zasazení sochy do nového kontextu, který by byl věnován obětem budování reálného socialismu. Boštík popisuje tuto myšlenku umělecké desakralizace v mezinárodních souvislostech (uvádí příklady podobných uměleckých zásahů ze světa). V roce 2018 byla vypsána veřejná výtvarná soutěž na přeměnu okolí sochy. Jednalo se o první pokus tohoto druhu v našem státě. Boštík popisuje průběh a výsledky soutěže, kdy z 12 projektů nebyl vybrán vítězný návrh a soutěž byla zastavena. Součástí této „třetí vlny“ diskuzí bylo také konání výstavy nazvané „Já jsem... Zdeněk Nejedlý. Příběh tragédie jednoho moderního intelektuála“, vydání stejnojmenné publikace a konání dalších doprovodných akcí (anketa k soše apod.), příprava nového textového

prohlášení k výkladu doplňkové tabulky umístěné u sochy (připravené autorem anotované publikace Martinem Boštíkem a autorem doplňkové tabulky Milanem Skřivánkem) či odvysílání životopisného filmu o Zdeňku Nejedlému. Autor zaznamenal také diskuze, které se objevovaly v mezičasech popsaných dějství. Mapoval přitom dění a diskuze okolo sochy a Zdeňka Nejedlého na základě studia kronik, dobového tisku, literatury, úředních dokumentů, korespondence i dalších textů, přičemž do části tohoto dění se autor anotované knihy sám zapojil.

Problematiku se Boštík snažil popsat v kontextu odstraňování soch v dějinách i současnosti (aktuální mezinárodní souvislosti). Této problematice věnuje pozornost zejména v kapitole nazvané „Pomníky jako světově aktuální téma – Koněv, Kolumbus, Churchill a další“, kde popisuje aktuální „globální boj o symboly“ ve veřejném prostoru týkající se nejen v názvu kapitol jmenovaných historických osobností a jejich soch. Mapuje tak na základě studia novin a internetových stránek dění v USA, kam umíšťuje počátek této vlny, ale také v Polsku a Ukrajině (v rámci procesu dekomunizace), ale také u nás (pražská socha maršála Koněva, socha A. Zápotockého v jeho rodných Zákolanech u Kladna) až po odstraňování soch, které by mohly evokovat rasovou nerovnost či připomínat koloniální minulost, které vypuklo jako reakce na smrt Afroameričana George Floyda (roku 2020) a zasáhlo značnou část světa. Zároveň připomíná také opačné události, tedy stavění nových soch, často také velmi kontroverzních, ve světě i u nás.

Kniha je doplněna obrazovými přílohami (např. návrhy Nejedlého sochy, příprava prostranství pro sochu a její odhalování, dodatková deska, umělecká soutěž na změnu kulturního a historického kontextu – plakát, vybrané návrhy realizace) a rozsáhlým poznámkovým aparátem. Připojeny jsou textové přílohy týkající se tématu či jmenný rejstřík.

Kniha nedává (a ani nemůže dát) odpověď, co s Nejedlého sochou, „pouze“ rekapituluje informace a dává je do teoretického rámce. Přijetí Nejedlého sochy v Litomyšli může být podle autora chápáno jako uvědomění si podílu společenské odpovědnosti obyvatel Litomyšle za vlastní i národní minulost. Patrný je autorův dlouhodobý zájem o problematiku. Jedná se o zajímavou a čtivou práci, významný příspěvek k vypořádávání se s minulostí města se značnými přesahy do národní i světové historie. Bude zajímavé sledovat další diskuze a dění okolo sochy. Zda se také v Litomyšli prosadí trendy odstraňování pomníků či nadále převáží jejich ponechání v jistém konstruktivistickém duchu. Na okraj je možné konstatovat, že se nejedná o jediné výbušné téma ve městě spojené s upomínáním významné historické osobnosti – výrazné emoce vzbudilo také pojmenování části návrší u zámku po prvním českém prezidentovi, tedy „náměstí Václava Havla“. Další obce pak řeší podobné problémy „v malém“ při řešení udělení čestných osobností v nedemokratické minulosti. I proto je třeba vydání Boštíkovi knihy, která otevří řadu důležitých otázek, ocenit.

Miroslav Jireček